

ASPEKTI

HERMANN LÜBBE

ŠTO ZNAČI »TO SE MOŽE SAMO HISTORIJSKI OBJAŠNITI«?

Ljeti 1967. održao sam šefovima kantonskih uprava za obrazovanje u Švicarskoj predavanje o osnivanju visokih škola sjevernorajnskoj i westfalskoj pokrajini. Kod toga sam naveo, što je odgovaralo istini, da će oba nova sveučilišta, u Bochumu s jedne i Dortmundu s druge strane, koji su međusobno udaljeni tek dobrih petnaest kilometara zračnom linijom, dobiti po jedno strojarsko i jedno elektrotehničko odjeljenje. Upitan da li su ti dvostruki kapaciteti, uz to još na tako malom prostoru, potrebni s obzirom na predvidivu potražnju za studijskim mjestima u tim stručnim područjima, morao sam, gledajući dakako na tadašnje stanje naših uvida u planiranje visokog školstva, odgovoriti s jednim »ne«, oslabljenim političko--diplomatskim izgledima; uz dugoročniju kalkulaciju možda da, u čemu sam ja tada, slučajno, štaviše imao pravo.

To izvješće moralo je gospodu iz Švicarske provocirati pitanjem: kako je onda došlo do tako prekomjernih planiranja? To je pitanje bilo na domaku ne samo zato jer su gospoda bili Švicarci, već i zato što smo se tada nalazili pri kraju jednog konjunktturnog razdoblja, što nas je tada također prisililo na neka ograničenja dortmundskih kao i bochumskih planova, a što smo postigli pregovaranjem.

Upravo na pitanje gospode iz Švicarske o razlozima jednog očito prekapacitiranog planiranja trebalo je sad odgovoriti samo još jednim historijskim objašnjenjem. Odgovor je: objašnjenje je jednostavno. U najmanju ruku od početka stoljeća na ovamo postojala je uvijek živa i glasna želja da se u westfalskom dijelu ruskog područja treba izgraditi visoka tehnička škola, i to u Dortmundu, gradu s bogatom prošlošću, prometno-geografski povoljno položenom, dobro povezanom kako sa sjevernim tako i s južnim gradovima ruskog područja frekventiranim željezničkim prugama. Kad je zatim krajem pedesetih godina osnivanje jedne visoke škole u ruskom području dospjelo u akutni stadij, pala je napokon, 18. srpnja 1961, odluka, i to za sveučilište u Westfaliji — to je ostalo nužno — ali i u Bochumu. Razlozi za davanje prednosti Bochumu mnogima tada nisu bili evidentni. Govorilo se, dakako u Dortmundu, o »političkoj« odluci, i to u smislu upotrebe riječi »političko« kakva je uobičajena kod službenika ministarstvi kada žele reći: gledajući od stvari na ovome ne baš sasvim razumljivo. —

Godinu dana kasnije, u rano ljeto 1962, podudarale su se dvije stvari: stalna razočaranost građana dortmundske regije i predstojeći izbori za Landtag (pokrajinsku skupštinu). U toj situaciji pokrajinska je vlada, 12. srpnja 1962, zaključila da se i u Dortmundu izgradi sveučilište, i to već odavno željena visoka tehnička škola. Time bijaše, ne generalno ali ipak u obje spomenute struke, mjereno tadašnjim mjerilima, postalo neizbježno prekapacitirano planiranje. Danas se naravno može reći: ta tadašnja, u godini recesije, 1967, posebno bolno osjetljiva šteta ipak danas više ne postoji. Tako je to: ali i to se može ponovno samo historijski objasniti i jasno je što to treba da znači: tada odgovorni ljudi slučajno su imali pravo. Njihovo tadašnje djelovanje nije računalo i nije moglo računati s nastalim odnosima, ili također s u međuvremenu nastalim porastom znanja o tome na što se sve treba računati. Politički to uostalom nije nikakav prigovor. Oduvijek pripada formama političke predodžbe da se kod dobrog ishoda stvari u vlastitu zaslugu ubraja i ono što je ležalo sasvim izvan domašaja vlastitog djelovanja.

Kvintesencija ovog i kojeg mu drago primjera slučajeva, koji nam se mogu samo historijskim objašnjenjem učiniti plauzibilnim, glasi:

1. Radi se o začuđujućim slučajevima u sadašnjosti. A »začuđujuće« znači ovdje: radi se o slučajevima s obzirom na koje se smjelo očekivati da se pokoravaju racionalnosti jednog u sebi konzistentnog djelovanja; ali baš je to očekivanje iznevjereno. Radi se o slučajevima koje stavljamo u odnos s nekim sadašnjim sklopom djelovanja, ali ih iz njega ne možemo učiniti razumljivim.
2. Historijsko objašnjenje objašnjava bez tog objašnjenja nerazumljivi slučaj time što ga tumači kao rezultantu ukrštavajućih djelovanja različitih subjekata koji svaki put slijede različite dominirajuće svrhe, i koji nisu bili podvrgnuti racionalitetu nekog prevladavajućeg djelatnog sklopa, dakle nekom trećem subjektu. U našem se slučaju poklapa racionalitet slučajnog proširenja studijskih kapaciteta s jedne strane, i racionalitet jedne izborne borbe vođene osnivanjem sveučilišta, s druge strane. Prekapacitiranost kao takvu, koja je iz toga rezultirala, naravno, nitko nije želio. Ona se nametnula naprosto tako, i upravo to čini potrebnim historijsko objašnjenje. I zatim, historijski karakter tog prekapacitiranja razumije se samo onda ako se ona stavi u vezu s djelatnim sklopom tadašnjeg administrativnog planiranja kapaciteta. Povezan s analognim današnjim sklopom djelovanja, tada smo historijski objašnjivi fenomen, siječe, što je značajno, privid rezultata u sebi konzistentnog racionaliteta planiranja i time za površni pogled gubi svoj historijski karakter.
3. Historijsko objašnjenje potrebno je za ono što se ne može objasniti niti djelatno racionalno, niti sistematski funkcionalno, niti se može izvesti iz klauzalnih ili statističkih pravila posljedičnog događanja. Historijsko objašnjenje u toj karakteristici ne objašnjava niti pomoću rekursa na smisao, niti nomologijski. To što objašnjava, objašnjava ono pričanjem jedne povijesti.
4. Povijesti su govoreći jednom geološkom silkom konglomerati djelovanja koja su u sebi svagda plauzibilna, ali u svome konglomeratu ne slušaju više racionalnost nekog neodređenog sklopa djelovanja

ili sklopa sistema. Izabrana metafora nije uostalom izabrana od prilike; da bi se razumjeli geološki konglomerati moramo pričati povijesti, povijesti o zemlji i, zapaža se, da je sada u ovom prirodno-znanstvenom sklopu riječ »razumjeti« isto tako razumljiva bez teškoća kao što je u sveučilišno-historijskim sklopovima razumljiva riječ »objasniti«. — Potrudio bih se oko još jedne metafore, i to iz fizike: fenomen koji zahtijeva objašnjenje i jedino je potreban za historijsko objašnjenje, možemo nazvati fenomenom interferencije divergirajućih ili, slučajno, također konvergirajućih tokova djelovanja.

5. U formi povijesti, međusobno povezani događaji u svojem sklopu nisu određeni iz nadređene racionalnosti djelovanja — tj. povijesti su utoliko procesi bez subjekta. Povijesti su povijesti individualnih i institucionalnih subjekata. Ali one su »povijesti« samo ako su povijesti održanja i promjene nekog subjekta ili sistema, pod uvjetima intervencije događaja koji, kao takvi i u svojem slijedu, upravo ne slušaju racionalnost djelovanja tog subjekta ili sistema. U svakom slučaju pričana povijest objašnjava neko stanje koje je bilo razumljivo kao rezultat neke volje i njene realizacije provedene pod kontroliranim realnim uvjetima.
6. Time je ujedno objašnjeno kako to da se postupci stvaranja i djelovanja ne mogu pričati. To, da netko čini što hoće nadolazi uvijek u povijestima, ali to ne čini povijest poviješću. To je tako rijetko slučaj da neprekinuti racionalitet protegnutih sklopova djelovanja izaziva sa svoje strane potrebu za objašnjenjem mogućnosti. Na sjeveroistoku istočne Frizije postoji usred nastanjene i obrađivane zemlje jedna granična crta prema Jeverlandiji koja se, za razliku od granične linije u južnijim dijelovima zemlje, nadovezuje i striktno sluša geometrijsku racionalnost pravca kao najkraće veze između dvije točke. Povlačenje granica može se rijetko tako pojednostavniti. Kako to bijaše moguće? Hitorsijsko objašnjenje glasi: pravocrtna granica prolazi krajevima u kojima je stara granična crta nestala zbog prodora mora, a poslije ponovnog učvršćenja zemlje nije se više mogla rekonstruirati. Tako se nije trebalo, niti moralo uzimati u obzir utvrđene posjedničke odnose. Geometrijska racionalnost ispunila je u tom slučaju istodobno uvjete političke i administrativne racionalnosti. Tu je to išlo, takoreći, kako se htjelo i kako se prigodno zbiva kada to drugi tako ne žele, a što je omogućeno time što se »moć« sadržajno mjeri po mjerilu njene mogućnosti da dominantnu racionalnost djelovanja provede prema historijski postalim odnosima koji se tada utoliko pojavljuju kao iracionalisti: — Napoleonova gradnja cesta u Westfaliji —.

Sada bih u daljenjem prodoru htio odrediti jednu tezu koja je poznata kao teza jedinstvene znanosti. Ta teza glasi: struktura i funkcija znanstvenih teorija u svim su znanostima jednake — to isto su i takvim teorijama omogućena »objašnjenja« i »prognoze« budućih događaja. Od ove teze jedinstvene znanosti pridolazi još i danas djelovanje koje mnoge duhovne znanosti izaziva. Za same znanstveno-teorijske zastupnike teze jedinstvene znanosti, njen izazivajući karakter je značajan samo kao historijski objašnjivi fenomen. Na historijskom objašnjenju tog feno-

mena ovdje se ne mogu zadržavati. Mnogo bih više želio doprinijeti njegovom razrješenju i utoliko ću pokušati pokazati da se teza jedinstvene znanosti ne odnosi naspram historijskih znanosti ni najmanje metodično-imperijalistički. Suprotno, pokazat će se da teza jedinstvene znanosti dozvoljava da se tok i funkcija tvorbe teorije s jedne strane i pričanje povijesti s druge strane, jasnije međusobno ističu.

U tu svrhu skicirat ću pojam teorije filozofije jedinstvene znanosti. U ovom sklopu za to dosta je jedan jedini stav: teorije su utemeljeni i, svojom objašnjavajućom i prognostičkom moći izvršavanja, praktički prokušani iskazi o nekom kauzalnom ili statističkom sklopu pravila o događajima u toku vremena.

Ovaj stav sadrži naravno tisuću implikacija. U ovom sklopu može on ispuniti svoju svrhu samo ako se ovdje ne bavimo dalje tim implikacijama, već ako se priprosti smisao tog stava objasni pomoću jednog što trivijalnijeg slučaja. Dakle stavovi koji nam omogućuju da predodredimo slijedeći proljetni prijelaz sunca preko ekvatora, ili, također, stavovi koji dozvoljavaju predskazanje pojave trešnjinog cvata na brdskim cestama, prema statističkim pravilima vjerojatnosti — baš takvi stavovi tvore jednu teoriju. A u pogledu takvih teorija kaže Hempel, da citiramo jednog zastupnika filozofije jedinstvene znanosti, that they have quite analogous functions in history and in the natural science.«.

Ta poznata teza jedinstvene znanosti nije ovdje navedena da bi izvjestila o novostima, nego da učini evidentnim to da teza jedinstvene znanosti nije osudila historičare na to, da otkrivaju i utvrđuju zakonitosti ove kauzalne i statističke vrste u povijesti. Teza jedinstvene znanosti tvrdi tek to da, ako historičari, primjerice, poduzimaju kronološko utvrđivanje nekog događaja po njegovoj istodobnosti sa nekom predajom kao istodobnom poznatom totalnom pomrčinom sunca — da oni tada koriste objašnjavateljski potencijal iste teorije nebeske mehanike prema kojoj je nastup slijedeće totalne pomrčine sunca već izračunat.

Nije poznato da bi netko trebao biti zainteresiran da to pobija. Ali baš time već smo se spustili do jednostavnog smisla teze jedinstvene znanosti. No baš time ostalo bi nerazumljivo kako to uopće teza jedinstvene znanosti treba i može imati provokativan karakter. Taj provokativni karakter, kako mi izgleda, slijed je aktualnih znanstvenopovijesnih okolnosti po kojima su se socijalne znanosti, koje ipak s jedne strane parcijalno dijele svoje predmetno područje s historijskim znanostima, s druge strane etablirale kao konsolidirane discipline koje tvore teoriju. To je moralo izazvati pitanje, kako se još uopće odnositi spram socijalnih realiteta, raspoloženo ili neraspoločeno, pričajući povijesti u vrijeme kada je teoretsko shvaćanje tih realiteta pomoću socijalnih realiteta već dugo u toku. To se pitanje, osim toga, domoglo ideološki-političke težine ukoliko se povezalo s, prije svega u marksističkim transformacijama, djelujućim zahtjevom povijesnofilozofske tradicije; političko djelovanje dobiva na racionalnosti ukoliko ga se utemelji u nekoj teoriji historijskog razvitka društva, koja ga je spoznala i utvrdila njegove zakonitosti. Klasična potvrda za taj zahtjev nalazi se u poznatom predgovoru prvog toma »Kapitala«. Ona glasi: »Jedna nacija treba i može učiti od druge. I kad je neko društvo došlo na trag prirodnom

zakonu svog kretanja — a posljednja svrha ovog djela jest da otkrije ekonomski zakon kretanja modernog društva — ne može ono prirodne razvojne faze niti preskočiti, niti ih izbjegnuti. Ali ono može sakriti i ublažiti porođajne bolove.«

Historiografija bi u stvari morala temeljito izmijeniti svoj karakter kad bi se taj zahtjev mogao ispuniti, a funkcionalna razlika između historijskih znanosti i teoretskih socijalnih znanosti bila bi u odlučujućoj točki ukinuta. Mi bismo tada mogli, u cjelini, prirodnoznanstveno analogno objašnjavati kako i što jest, te kako je do toga došlo, i mogli bismo u cjelini prognozirati razvitak u budućnost i podesiti nas s našim praktičnim odnosom, posebno s našim, s cijelinom društva povezanim, političkim djelovanjem.

Čuvena Popperova kritika historicizma, kako je poznato, nije ništa drugo do jedno principijelno poricanje mogućnosti da se kompleksi socijalnih razvoja prognoziraju na temelju tobožnjeg uvida u njihovu zakonomjernost. Popperova argumentacija svedena na njenu kvintescenciju glasi: »Predvidivost nekog slijeda događaja, na temelju njegove spoznate zakonomjernosti s jedne strane i njegovih poznatih uvjeta odnosa s druge strane, moguća je uvijek unutar zatvorenih sistema koji su donekle nepropusni za nepredvidive utjecaje njihova okoliša, koji su u svojim sistematsko-specifičnim elementima konstantni, a s obzirom na promjenjivu konstelaciju tih elemenata rekurentni. Ali takvi su sistemi, kako u prirodi tako i u društvu, ekstremno rijetki. To nije slučajno što su tradicionalni i senzacionalni primjeri prognostičke sposobnosti teoretske znanosti primjeri iz nebeske mehanike — od davnina, predviđanje pomrčine sunca i mjeseca ili, novije, prognozirano otkriće osmog planeta na rubu sunčevog sistema 1846. godine. Sunčev sistem upravo savršeno ispunjava sitsemske uvjete predvidivosti događaja na temelju uvida u zakonomjernost sistemu imanentnih tokova; intervencija izvana, koje bi sistem narušavale, nema ili su one zanemarivog reda veličine; elementi sitsema su konstantni, a njihova kretanja periodička. Nasuprot tome, evidentno je da kompleksni socijalni sistemi ne slušaju takve uvjete, a u itsoj mjeri, u kojoj je to slučaj, njihov je razvitak nepredvidiv.

To će se, također, među historičarima, u rezultatu naći kao trivijalno. Nije trivijalno znanstvenoteoretsko osiguranje te trivijalnosti na koju smo upućeni da bismo bili argumentirano dorasli znanstvenopolitičkim zahtjevima i da se historiografija prefunkcionira u liferanticu primjera zakonomjernosti cjelokupnih društvenih tokova.

Ni Popperova antihistoricistička argumentacija nije se ovdje citirala da bi se o nečemu izvijestilo. Funkcija je tog citata da se razjasni da kritika historicizma može historijske znanosti djelatno zaštititi od zahtijevanja da trebaju otkriti dominantne zakone toka historijskog procesa za političke djelatne svrhe. U idejno-političkom rezimeu može se reći: i ova u Popperovoj kritici historicizma implicirana teza jedinstvene znanosti nije protivnik već saveznik u borbi za potvrđivanje samostojnosti historijskog momenta u znanostima. Protiv takozvanog pozitivizma, teze jedinstvene znanosti, bori se tradicija, od Meineckea nazvanog historizma, i danas na krivoj fronti. Samo je po sebi razumljivo, da Popperova argu-

mentacija ne isključuje to da se u socijalnim sistemima visoke rezistencije, na intervenciju procesi odvijaju po ustanovljenoj zakonomjernosti i primjereno toj zakonomjernosti mogu biti objašnjeni i predviđeni. Kad je ponuda robe oskudna, cijene fiksirane propisima, a sistem slab da izdrži sankcije probijanja cijena — tada je u pravilu neizbježna posljedica crna burza. Tako glasi jedan poznati Popperov primjer. Napredak teoretskih znanosti u svojim je dostignućima karakteriziran porastima hipotetičkih pravila ove strukturne vrste. Time napredujući raste objašnjavateljski i prognozni potencijal socijalnih znanosti, a taj tako određeni socijalno-znanstveni napredak ima sada na svaki način važnu konsekvenciju za historijske znanosti. Tu bih konsekvenciju sažeo u jednu rečenicu: historijske znanosti mogu i moraju koristiti rastućem objašnjavateljskom potencijalu socijalnih znanosti uvijek kada se bave izlaganjem slijeda događaja koji su podobni za odgovarajuće teoretsko objašnjenje.

U tom određenju odnosa povijesne i socijalne znanosti, kako se zapaža, stoji posljednja spram prve u odnosu uslužnosti kao pomoćna znanost a ne možda obrnuto. U kojem se opsegu i u kojim djelomičnim disciplinama, pri takvom prihvaćanju ispomoći specijalne i historijske znanosti mijenjaju, time nije zaključeno. Često se primjećivalo da se historijske znanosti ističu među svim znanostima minimumom stručno-jezičnih elemenata u svome jeziku. To ima svoje razlog ponajprije u tome što se historijska objašnjenja karakteriziranog tipa bitno sastoje od opisivanja radnji koje se, kad je predpostavljeno znanje njihova situacionog karaktera, daju razumjeti iz perspektive svakog obrazovanog čovjeka. To ima svoj razlog u tome što su objašnjenja događajnih sklopova, iz klauzalne ili kakve druge pravilnosti takvih sklopova koja se nalazi u historijskim tekstovima, najčešće objašnjenja koja potječu iz općenitih ili također specijalnih ljudskih iskustava, ali ne iz strukture znanosti. Sada je jasno da se to mora mijenjati u istoj mjeri u kojoj su stručno-znanstveni specifični potencijali objašnjavanja uvućeni u historijski sklop izlaganja — bilo da se događani sklopovi koji su se prije mogli objasniti samo predznanstveno sada objašnjavaju stručno, bilo da se sada okrećemo objašnjivim događajnim sklopovima koji su prije morali ostati izvan historijskog promatranja. U oba slučaja morao se jezik historičara stručno-jezički obogatiti, a time je objašnjen, ne gledajući na pomodne prekomjernosti, porast socijalnog, ekonomskog i drugih stručnih jezika socijalnih znanosti u suvremenoj historiografiji.

Korištenje objašnjavateljskog potencijala socijalnih znanosti ne ostaje bez posljedica za historijske znanosti. Ali te posljedice ne postoje, najprije, kako očekujemo, nadamo se ili strepimo, u liku nekog tendencijalnog približavanja historijskih znanosti teoretskim socijalnim znanostima. Neka pričana povijest ne završava tendencijski da bude pričana povijest, time što će unutar nje teoretsko izdvojenje događaja biti češće primjerno stručno znanstveno ponuđenim mogućnostima. Historijski tekstovi mogu se pravilno opisivati kao mješavina narativnih i teoretskih elemenata. Ali ti elementi ne stoje jedan spram drugog u nekom odnosu potiskivanja. Ma koliko ja, korisno ili beskorisno, opterećujem priče teoretskim ekskurzima — početak i svršetak neke povijesti za mene

u tom sklopu nije ništa do jedan teoretski objašnjivi slijed događaja, koji se jedan iz drugog mogu izvesti. Upravo je to poznata jezgrovita karakteristika koju je dala analitička filozofija svojom mnogo obrađivanom narativnom rečenicom.

Nitko razuman ne bi se upustio na to da, između historijskih datosti one vrste kako su one međusobno povezane u narativnim rečenicama, želi konstruirati neku izvedenu povezanost. A otkriti takvu povezanost nije baš preteško — ali bilo bi besmisleno. Mi ne pričamo povijesti zato jer još nismo dovoljno daleko napredovali u razvoju objašnjavateljskih potencijala socijalnih znanosti, već mi pričamo povijesti zato jer se tako može učiniti prezentnim ono što se ni na koji način ne može učiniti prezentnim. Stanje sjevernorajnskog-vestfalskog sveučilišnog sistema godine 1967. ne može se kao takvo stanje objasniti ni iz jedne socijalno-znanstveno spoznatljive zakonitosti u razvitku regionalnih visokoškolskih sitsema, a jednako tako ne može se to iz neke dominantne volje za planiranjem, koja plauzibilno raspolaže sistemom u njegovim momentima, a baš ta neobjašnjivost sitsema u tom pogledu učinila je citirano pitanje gospode iz Švicarske neizbježnim i jedino je historijsko objašnjenje bilo prikladno da na to pitanje odgovori. Historijsko objašnjenje objašnjava svojevršno stanje nekog sistema, takoreći individualnost tog sistema među usporedivim drugim sistemima. Historijsko objašnjenje odgovara u tom slučaju na pitanje kako to da su funkcionalno analogne stvari ovdje i tamo drugačije, ukoliko se baš te različitosti ne mogu objasniti iz aktualnih funkcionalnih razlika. Historijski procesi utoliko su, u generalnoj formulaciji, procesi sistematskog individualiziranja po kojima su sistemi, uz analognu strukturu, svojevršni i nezamjenjivi, dakle, mogu se identificirati.

Takvo formuliranje naglo vodi u općenitost i prispjeva do spekulacije. Naspram te opasnosti iznio bih stoga nekoliko primjera, koji su sadržajno nezahitjevni ali se u svojoj strukturi ne mogu krivo shvatiti.

U nekim armijama, npr. u Njemačkoj, može se general prepoznati po pozlati na ukrašenom okovratniku koja predstavlja nazupčani duguljasti lik sa privjeskom nalik na rep. Funkcija je tog lika, naravno, da generala učini prepoznatljivim u njegovom činu. Ipak, taj je crtež figurativno podoban jedino za historijsko objašnjenje, i prema nalazima vojnih historičara objašnjava se figurativno čudnovati znak time, što je na vojničkim kaputima u 18. stoljeću figurirao kao pojačanje rupa za dugmad. Kasnija vojničko-taktička potreba za priprostije, neupadljive oblikovanje vojničkih uniformi učinila je takav umjetni produkt u funkcionalnom smislu suvišnim, čak opasnim. Tako je on iščezao, ali se održao u nekom ostatku u blizini najviše rupe za dugmad — kao samo još historijski objašnjiv i baš po tome funkcionalno prikladan za identifikaciju nekog vojničkog čina.

Općenito: elementi nekog sistema — relikti koji su postali nefunkcionalni — sadržajno objašnjivi iz njihove propale funkcije koju su jednom obavljali — čine taj sistem nezamjenjivim među funkcionalno analognim sistemima. Baš to znači, u generalnoj formulaciji: povijesti su procesi individualiziranja sistema kao posljedica funkcionalno pri-

mjerenog pretvaranja sistema pod uvjetima događanja koji su, sa svoje strane, neizvedeni iz funkcionalnog smisla sistema.

Već iz općenitosti te formule vidi se da je ona primjenjivana na materijalno najrazličitije systemske sklopove. Ostatak stepenice na volksvagenu, na koju se nikada ne staje, historijski se objašnjava proizlaženjem auta iz tradicije kočija. Budući da je postala nefunkcionalna ona sada pripada atributima nezamjenjivosti jednog vozila. Isto važi i za semantičke fenomene. Funkcionalno, ista je stvar kad se u nekoj düsseldorfskoj banci njemačka mušterija upućuje na šalter 1, a američka na counter one. U historijskoj dimenziji to nije jednako, ukoliko se Nijemac prisjeća vremena kada je tražitelj kredita bio odijeljen od službenika pokretnim prozorom koji bi se odjednom spustio, dok je za Amerikanca to mjesto oduvijek bilo i jest stol za plaćanje. U ovom slučaju može se reći da se u funkcionalno analognim sistemima, ako se radi o razumijevanju, historijski mogu objasniti samo oni elementi koji istodobno sačinjavaju nezamjenjivost, individualnost tog sistema. —

Teza jedinstvene znanosti tvrdi da su struktura i izvršenje svake teorije, kauzalno objašnjene i prognoza u svim znanostima isti — nezavisno od fizičkih, socijalnih ili drugih predmetnih područja o kojima se teorija stvara, a historijske znanosti ne postoje zato jer određena predmetna područja za teoriju nisu podobna, već zato, jer se mi ne zanimamo samo za teoriju, nego jednako tako i za historijsku prezentaciju genetičke individualnosti. Očito je, da se mi ne zanimamo samo za historijsko objašnjenje genetičkih sistema-individualnosti u predmetnom području humane zbiljnosti, nego isto tako i s obzirom na prirodu. A sada je tome tako — to je pak, takoreći, druga strana teze jedinstvene znanosti — da je prirodna historija strukturalno identična sa historijom dosadašnjeg opisivanja. Nefunkcionalne stražnje noge u kosturu morskih sisavaca historijski su egzaktno objašnjive, u dosada karakteriziranom smislu, jedino iz paleontologiji objašnjene pretpovijesti toga roda koji se, takoreći, poslije izlaska njegovih starijih predaka iz vode, ponovno u nju vratio; relikti kostura podsjećaju na međuboravak na zemlji i jedna su od karakteristika filogenetskog identiteta, također i upravo onda, kad je dotično živo biće u njegovoj sadašnjoj funkcionalnoj prilagođenosti na uvjete okoline, gotovo nerazličito od ekološki susjednih živih bića sasvim drugog rodoslovlja.

Uvid u strukturni identitet historijskih procesa u prirodi i društvu daje na znanje da historijske znanosti nisu reliktni iz ranijih epoha znanosti, nego da one prezentiraju povijesti kao proces individualiziranja sistema, a upravo to, formulirano u kontekstu aktualne teorije znanosti, nije ništa drugo do tradicionalno učenje, po kojem, kako je to formulirao Wilhem Windelband u svojem štrasburškom rektorskom govoru iz 1896, duhovne znanosti postupaju idiografski. Samo što nije na mjestu to, da suprotno tome prirodne znanosti postupaju nomotetski; one to čine samo uz ostalo, naime, ukoliko ne postupaju idiografski, a isto tako studij društva, u koji je uvod načinio Dilthey, samo parcijalno historijski, idiografski potupa i drugim dijelom uvelike je predmet teorijskih, takoreći nomotetskih socijalnih znanosti.

Povijesti su procesi individualiziranja sistema. Historijski pričane povijesti su mediji identifikacije stranih i vlastitih identiteta. Pri tome je ta historijsko-genetska identifikacija stranih i vlastitih identiteta moment izgradnje i samoodržanja ovog svagda vlastitog identiteta samog. Prikladni kriterij razlikovanja prirode i društva nije historičnost, već upućenost individualnih i kolektivnih subjekata na historijsko-genetsko sebeidentificiranje pri konstruiranju i konzerviranju njihova identiteta. Ako se pod »povijesnošću« razumije baš to — a to je dakako tako, ako se bolje pogleda — onda je sve u redu.

Riječ »identitet« upravo sam napadno upotrebljavao, i to u suglasju sa postojanom konjunkturom pojma identiteta u sklopu novije socijalnoznanstvene literature. Htio bih uz taj pojam dodati nekoliko u našem kontekstu, značajnih opaski. Ponajprije, objašnjavam još jednom taj pojam — ne iz diferencijalnih sklopova dotične literature nego, ukoliko ga kao metaforu razjašnjavam, iz prakse kontroliranja prelaza granice. U tom jednostavnom smislu identitet je uvijek ono što se kao odgovor uzvraća pri prelaženju granice na pitanja tko ste, odakle i kuda putujete i što i u koju svrhu sa sobom nosite. Pretpostavljam da ne trebam razjašnjavati, da i u ovom prototipskom slučaju dobijeni odgovor ima strukturu neke povijesti. Povijest govori tko je tu. Povijest uništava, ukoliko objašnjava stranost stranca, ili ona također pokazuje da on kao gost ili drug nije prihvatljiv. »Pričana povijest stoji za čovjeka«, tako je to formulirao u svojoj filozofiji povijesti fenomenalnog Wilhelm Schapp, a u ovom sklopu nije potrebno da se ulazi u diferenciranje prosuđivanje koje bi odavde moglo dovesti do teme historijsko-genetičke samoidentifikacije grupa i institucija. Dovoljno je podsjetiti na općenito: specifično grupna i institucionalno djelujuća funkcija historiografije u definiranju identiteta postupat će uvijek tada kao jednako važna i jednako nesigurna, dakle i problematična, kada se identite institucionalnog subjekta i historiografije nalazi u krizi. Kriza identiteta u ovom vidu znači: nesigurnost s obzirom na pitanje, s kojim se povijestima možemo identificirati, a s kojima ne, koje su važne, a koje nevažne, te kako će drugi na to reagirati. Pod uvjetima takve nesigurnosti bit će teško pisati povijesti, govoriti spomengovore, restaurirati ili izoštriti spomenike na sveopće slaganje, a jednoobraznoj ikonoplastici odgovara tada izgubljenost drugih u historijski neprerađenim neponovljivostima. Kad stanje takve dezintegracije napreduje, kompenzatorski dobivaju na fascinaciji doktrine koje imaju obećanje za sebe, da će moći utemeljiti novi identite, a budući je baš identitet historijsko-genetičkog sastava, tome su sklone u prvom redu one doktrine koje su svoj ideologijski legitimitet utemeljile historijsko-povijesnofilozofijski. Fascinacija aktuelnog kasnog marksizma najposlije omogućena je tim, u ovoj doktrini prisutnim, elementima klasične filozofije povijesti — posebno obećanjem da se je u kontekstu klasične filozofije povijesti konstituirao subjekt svjetskopovijesnog procesa koji se empirijski neda identificirati, čovječanstvo budućnosti kao partija u sadašnjosti.

Kriza historiografije, kontrola relativnosti kojoj je ona podvrgnuta, procesi prevrednovanja koji joj se pripisuju, i samoospoljenje do pomoćne znanosti socijalnim znanostima, koje je historiografiji pretskazivano —

takvi krizni fenomeni nemaju endogene, znanosti imanentne uzroke — oni su refleksi krize identiteta socijalnog sistema čiji je pripadni element hitsoriografija sama. Kriza identiteta — to je stanje koje se nužno stvara u svim društvima u kojima se općedruštveno relevantni procesi odvijaju po uzoru na eksponencijalnu krivulju. Pod uvjetima napredujućeg ubrzanja općedruštvenih promjena bivaju problemi potvrđivanja identiteta, time pogođenih subjekata, isto tako napredujuće teži. A baš ove teškoće objašnjavaju aktuelni uspjeh kasnomarksističke filozofije povijesti. Ona biva aktuelna kao medij intelektualnog liječenja, kao kompenzatorski propisana radikalna kura jednog, ideologijskim sredstvima zbrinutog, ponovnog utemeljavanja razmrvljenog identiteta.